ئینسکلۆپیدیای هەولێر (ئەربیل) پیرۆزە

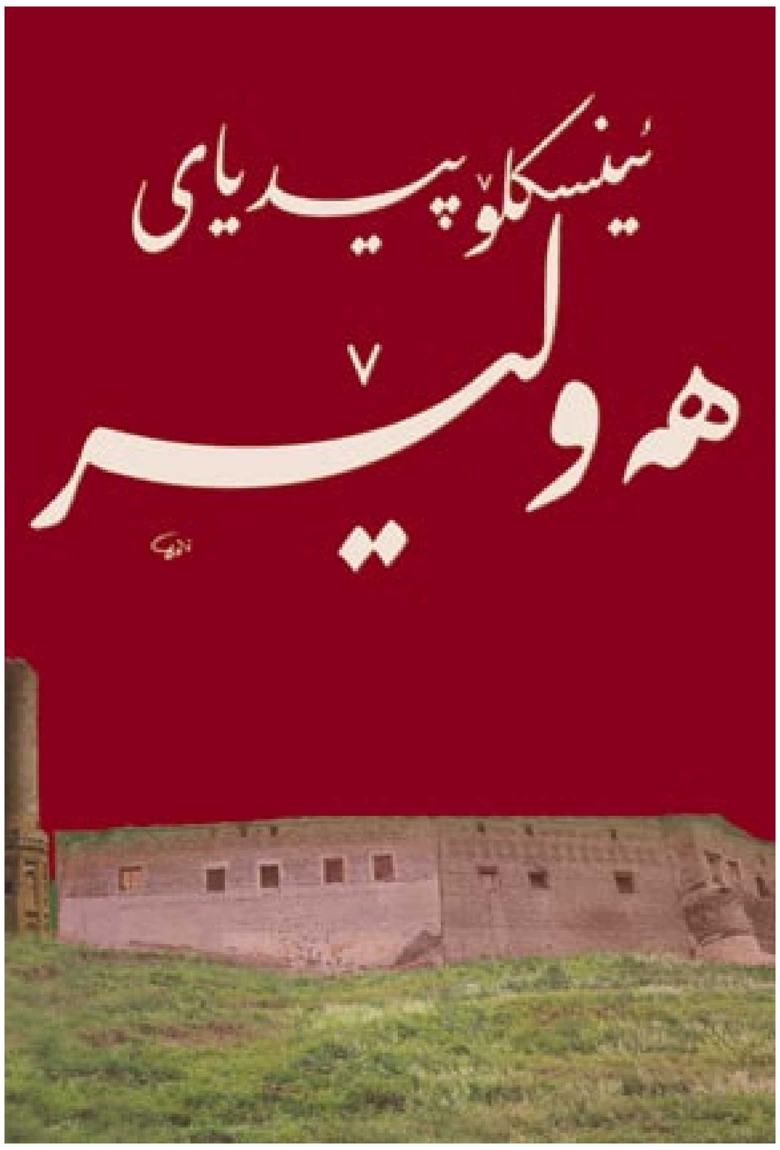

هەفتەنامەیەکی رۆژنامەوانیی
گشتیی ئازادە
دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی
"بەدرخان" دەریدەکات

ژمارەیەکی تایبەتە
ژمارە (١٣٤) شەممە،
شوباتی ٢٠١٠/٢/٦ زایینی
بەرانبەر بە رێبەندانی ٢٧٠٩ی کوردی
ساڵی دەیەم

www.bedrxan.net
www.bedrxan.com
bedrxan@yahoo.com

بەدرخان
Bedirxan
بەدرخانی و لەسەر لاچێ لەمەوپاش، لە گشت لاوە دەتانهاڕن وەکو ئاش

ئەمجارە ئینسکلۆپیدیای هەولێر- ئەربیل کۆمان دەکاتەوە

کۆسرەت رەسول : ئەمڕۆ رۆژێکی مێژووییە

ئەمڕۆ ٢٠١٠/٢/٦ لە شاری هەولێری قەڵاو منارەو ئینسکلۆپیدیا، لەنێو ئاپۆڕەی رووناکبیرانی کوردستان و هەولێر جەژنی دەرچوونی یەکەمین ئینسکلۆپیدیا سازدەکرێت. پاش شەونخوونی و ماندووبوونی ٥ ساڵی ئەندامانی لیژنەی باڵای ئامادەکارو بەسەرپەرشتی برای ئازیزمان بەڕێز کۆسرەت رەسول عەلی جێگری سەرۆکی هەرێمی کوردسان و جێگری یەکەمی سکرتێری گشتی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان، کە نەیهێشت ئەو خەونە زیندەبەچاڵ بێ و زۆر جوامێرانە هاتەدەست و ئینسکلۆپیدیای هەولێری لەسەر ئەرکی خۆی بەچاپ گەیاندو لە دیدارێکی کورت و تایبەت بە بەدرخان گوتی: "دەرچوونی ئینسکلۆپیدیای هەولێر بە رۆژێکی مێژوویی دەزانم و بۆ سەرجەم کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان بەتایبەتی شاری هەولێری خۆڕاگر. بۆ زانیاری زیاتر سەیری لاپەڕەکانی ٢ و ٣ بکە.

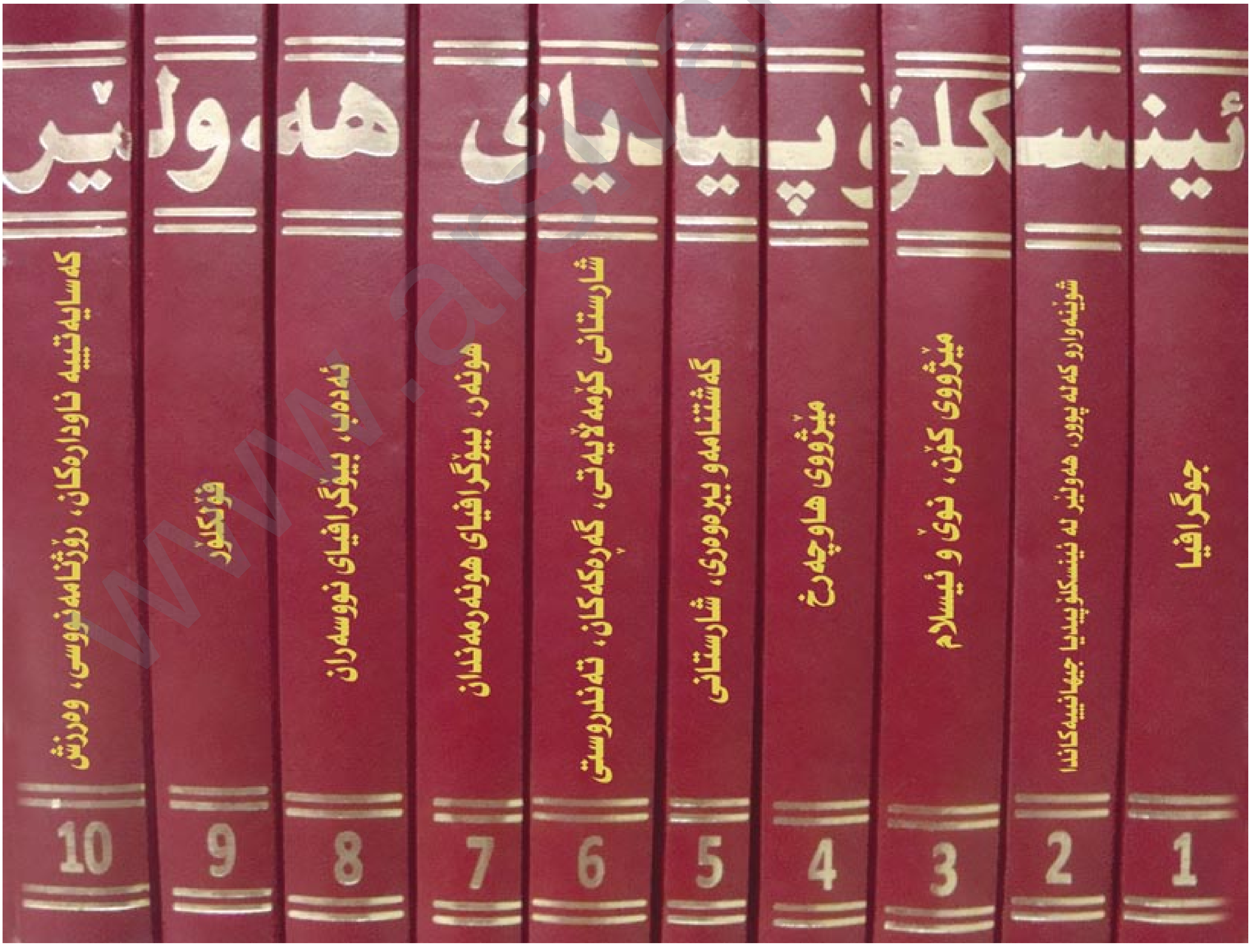

ئەمڕۆ لە جیهاندا هەندێ دەستەواژە و پێناسە لەبارەی میللەتی کورد و خاکی کوردستان بڵاوبووەتەوەو چەسپاون و هەموولایەک دانی پێداناون، بەتایبەت زاناو پسپۆڕان، دەستەواژ و پێناسەکانیش بەشێکیان ئەمانەن:

١- کورد گەورەترین نەتەوەیە لە جیهاندا کە تائێستا دەوڵەتی سەربەخۆی نییە.

٢- کوردستان لانکەی مرۆڤایەتییە.

٣- کوردستان لانکەی شارستانیەتە.

٤- ئەشکەوتی شانەدەر دەوڵەمەندترین و کۆنترین ئەرشیفی مرۆڤایەتیە.

٥- هەموو پێشکەوتن و شارستانیەتێک لەدەرگای ئەشکەوتی (شانەدەر)ەوە هاتووەتەدەرەوە.

٦- سۆمەریەکان کۆنترین میللەتن نووسینیان داهێناو شارستانیەتیان دامەزراند.

٧- هەولێر شارێکە باپیرانی سۆمەریەکان دروستیان کردووە.

٨- هەولێر کۆنترین شاری جیهانە کەتائێستا بەئاوەدانی ماوەتەوە.

ئەم هەشت پێناسەو دەستەواژەیە، هەر هەشتیان و زۆری تریش، هەمووی پسپۆڕان و شارەزایانی غەیرە کورد ئەمیانەیان لەبارەی میللەتی کوردو خاک و شارو ئەشکەوتەکانیان گوتووە، هیچ یەک لەم پێناسەگرنگانە (کورد) نەیگوتوون.

میللەتێک و وڵاتێک کە ئەم هەموو پێناسە زانستی و گرنگانەی لەلایەن زاناو پسپۆڕە بیانییەکانەوە پێدابەڵگوترابێ و رابردوویەکی ئاوا گرنگ و دەوڵەمەندی هەبێ، پێویستە خۆی خۆی بناسێ و خۆشی بە دنیا بناسێنێ، کەچی ئەوە پسپۆڕانی بیانی و دڵسۆزانن کە کورد و کوردستان بەدنیاو بەکورد خۆشی دەناسێنن، کەچی بەداخەوە کورد خۆی ئەگەر کارێکی ئەوتۆو وەکو پێویستی نەکردووە، زۆر جاریش- بەداخەوەیەکی تر- خۆشیان بڕوا بەو ڕاستی و حەقیقەتانە ناکەن کە زاناکان لەبارەی کوردەوە گوتوویانە.

لەم سەرەتای سەدەی بیست و یەکە کە جیهان لەڕووی زانستی و پێشکەوتنەوە، خەریکە (پەرچەم) دەکات بەزانست و زانست دەکات بە پەرچەم و چەکی زانست خەریکە ئەوا سەردا دوورو نەزانراو و بۆشاییەکان داگیردەکات، کەچی هێشتا کورد (چەکی خەبات)ی لە شانەو ماندووی بەدەست هێنانی مافی (مرۆڤ!!) بوونیەتی. ئەم چەکی خەباتە کە لە چەکی سادەی سۆمەریەکانەوە دەست پێدەکات و دەگاتە (تیروکەوان) و (بەردە ساچمە) تاساکانی کاردۆخیەکان و بەردەوام دەبێت تا چەکی ئاگراوییەکانی هاوچەرخ کورد هەموو چەکەکانی خەبات و بەرگری بەکارهێناوە، ئەگەرچی ئەم چەکە (ئەمرو ئەژین) کوردی پاراستووە، بەڵام: نەیگەیاندووەتە ئامانج! ئامانجی بوونە مرۆڤ و ئازادبوون!! کورد ئەگەرچی مێژوویەکی دوورودرێژو پڕ لەکێشەو خوێنی لەگەڵ داگیرکەراندا هەیە لەبەکارهێنانی چەکی بەرگری و خەباتدا! کەچی ئەوەتا سەدەی بیست و یەک خەریکە جوگرافیای جۆری چەک و ئامانجی خەباتەکان دەگۆڕێ و لەم (شەڕی زیهن)ەو رۆژ بە رۆژ ئەم چەکە سەیرانیەی کورد بێ کاریگەرتر دەبێ! (شەڕی زیهن) دەبێکە لە جیهاندا چەکی تری پەیداکردووەو شەڕ لەسەر مافی تر دەکات. بە کوردی کورد بەم چەکە ئاساییە شەڕی (مانەوە) دەکات. کەچی مرۆڤایەتی بە چەکی زانست خەریکی (داگیرکردنی داهاتوو)ە!!

ئەمرۆ لەهەموو رۆژێک زیاتر کورد پێویستی بەوە هەیە کە خۆی خۆی بناسێ و هەر خۆشی خۆی- وەکو هەبوودو هەیە- بەجیهان بناسێنێ. ئاسێن لەرێگە هونەری و رۆشنبیری و ئەکادیمی و زانستییەوە. ئەم ئەرکە لەهەموو کەسێک زیاتر لە ئەستۆی رۆشنبیرو زاناو پسپۆڕو ئەکادیمیاتی کوردە. کە بابەتە جیاجیاکانی مێژوو و کلتوورو ئاین و زانست و تەواوی بەشە جیاجیاکانی شارستانییەتەکانی کورد، کورد وەکو هەبوودو هەیە بە جیهان بناسێنن، لەم کارەشدا ئەرکی لە پێشینەی حکومەتی هەرێم و وەزارەتەکان و زانکۆ و ئێستەوندە ئەکادیمییەکانیەتی کە بە پلانی زانستی و سەرمایەی پێویست و کادری دڵسۆزو پشووی درێژ بەرنامە بۆ ئەم کارە پیرۆزانە دابڕێژن. بەداخەوە لەم رووەوەش حکومەتی هەرێم بەتەمەنی هەندە سالێیەوە ئەم بەرپرسیاریەتیەشی لە ئەستۆدایە.

کورد، بەم مێژوو دوورو درێژەی کە هەیەتی و بەم فراوانییەی کە جوگرافیاکەی داگیری کردووەو بەم دەوڵەمەندییەی کە ئەم جوگرافیاو مێژووە پڕە لە رووداو، پێویستی بەزۆر ئینسکلۆپیدیا هەیە، بۆ خۆناسین و خۆ بە خەڵک ناساندن. لەبەر ئەوەی سەردەمی ئەوە تێپەڕی کە چیتر کورد وەک (قوربانی) و (بەزەیی پێکراو) خۆی بخاتە بەرچاوی دنیاو پێویستە لە (گرتی بێ دەوڵەتی) خۆمان رزگاربکەین و هەموو جوانی و گرنگییەکی کە وەکو کورد هەمانە، لەپەنای لاوازی و بێ دەسەڵاتی پەنا ئەدەین و لەبیر نەکەین، کار لە سەر ئەم واقیع و بەرچاویەی هەمانە بکەین و شەرم نەکەین و نەترسین خۆمان وەک خۆمان بناسێنین و واقیع وەک هەیە قبوڵ بکەین و بەدوای شتی دروستکراو و خەیاڵیدا نەگەڕێین.

ڕۆژگار تێدەپەڕێ و تێروەندە رۆشنبیری و ئەکادیمییە بەرپرسەکانی کوردستان بەو بەرنامە بێ بەرنامەییەی کە هەیانە، رۆژ بە رۆژ بێ هیواترمان دەکەن و هەتا دێش ئەرکەکان زۆرترو گرنگتر دەبن و دانیشتن و چاوەڕێ کردنیش دەم گوتەنی: «ماڵ وێران دەکات» پاش ئەوەی لیژنەی باڵای ئینسکلۆپیدیای هەولێر پێکهات. هەموو لایەک لەسەر ئەوە ڕێککەوتن، کە کار بۆ شاری هەولێر بکەن و (ئینسکلۆپیدیای هەولێر) بکەن بە پرۆژەی یەکەمی لیژنەی باڵای دامەزراو. هەروەها لەسەر ئەوەش ڕێککەوتن کە ئینسکلۆپیدیای هەولێر ئینسکلۆپیدیای هەولێر بێت نەوەک ئینسکلۆپیدیای تەنیا یەک بابەت بێ. بۆ نموونە: ئینسکلۆپیدیای مێژوو.. یا جوگرافیا، یان ئاین، یا ئەوەتە هەر بابەتێکی تر، ئەگەرچی هەریەک لەم بابەتانەو زۆر بابەتی تری هەولێر هەڵدەگرن کە بەتەنیا ئینسکلۆپیدیای خۆیان هەبێ. بەڵام، سروشتی پێکهاتەی لیژنەکەو ئامانجی کارەکە وای دەخواست کە ئینسکلۆپیدیای گشتی هەولێر بنووسێ، چونکە نووسینی ئینسکلۆپیدیا لەسەر یەک بابەت، بۆ شارێکی وەکو هەولێر کارێکی زەحمەتەو پشوویەکی درێژی دەوێ و پێویستی بەکەسانی پسپۆڕەو کە پسپۆڕەکان بتوانن هەموولایەکی بابەتەکە روون بکەنەوەو بۆشایی کەلێنی تێ نەکەوێ. بۆ نموونە: ئەگەر بابەتی مێژووی شاری هەولێر هەڵبژێردرابوایە، ئەوا هەولێر بەومێژووە کۆن و دوورودرێژە کە هەیەتی، زۆر کەمی لەسەر نووسراوەو هێشتا زۆر سەردەم و ساڵ و سەدەو هەزارەی بەتاریکی ماوەتەوەو لێکۆڵینەوەی لەسەر نەکراوە. ئەگەر رای مێژوونووسەکان بەڕاست بزانین و هەشت هەزار ساڵەی تەمەنی شاری هەولێر قبوڵ بکەین، ئەوا بۆ نووسینی ئینسکلۆپیدیای مێژووی هەولێر پێویستیمان بەوە دەبوو کە لەم مێژووی هەشت هەزار ساڵەیە هیچ کەلێن و تاریکییەک لەنێو ئەم مێژووەدا نەهێڵینەوە. کەئەمەش کارێکە لەم رۆژگارەدا ئەستەمەو هێشتا شاری هەولێر زۆر نهێنی خۆی لەژێر زەوی و لەنێو شوێنە دێرینەکاندا پەنادداوەو کە هێشتا دەستی هەڵکۆڵین و پشکنینی نەگەیشتووەتێ، جگە لەوەی کە بەشێکی گرنگی مێژووی هەولێر لەنێو لاپەڕەی دەستنووس و کتێبە کۆن و پەرت و بڵاوەکان لەنێو کتێبخانە جیاجیاکانی زمانە جیاجیاکانی وڵاتانی دوورونزیکی دنیادا هەن و تا ئەمڕۆکەش بەسەر نەکراونەتەوە. خۆ ئەوەش کە لەبارەی مێژووی هەولێر تا ئێستا نووسراوەو لەبەردەستە، پێویست دەکات جارێکی تر هەشت و ماڵ بکرێ و ڕێکبخرێتەوە، بەم حاڵەشەوە، لەڕۆژی ئەمڕۆدا ئەستەمە بتوانرێ ماوەی هەشت هەزار ساڵەی تەمەنی شاری هەولێر بخرێتەوە سەریەک و مافی خۆی بدرێتێ، ئەگەر بۆ هەر (سەد) ساڵی تەمەنی هەولێر تەنیا یەک لێکۆڵینەوەمان پێویست بێ ئەوا دەبوو بەلای کەمی هەشتا لێکۆڵینەوەی زەمەنە جیاجیاکانی مێژووی شاری هەولێر لەبەر دەست بوایە، کە ئەم ڕێژەیەش بۆخۆی ڕێژەیەکی کەمی تەواوی مێژووی ئەم شارە دێرینەیە. ڕاستییەکەی ئێمە ئەندامانی لیژنەی باڵای ئینسکلۆپیدیای هەولێر لەسەر ئەوە کۆکین، کەبەم نووسراوانەی لەبەردەستە و ئەم توانایانەی لەبەرچاوە هیچ بابەتێکی هەولێر بەتەنیا ناتوانێ- لەڕۆژی ئەمڕۆدا- ئینسکلۆپیدیای تەواوی بێ بنووسرێتەوە. ئەگەر کارێکی ئاواش بکرێ ئەوا کەم کورتییەکەی زۆر بەدەرەوە دەبێت، بەڵام، ئەگەر ئینسکلۆپیدیاکە گشتی بێ و هەموو بابەت و لایەنەکانی ژیان و شارستانیەتی پارێزگای هەولێر بگرێتەوە، ئەوا هەرچەندە کارەکە زەحمەت ترە؛ بەڵام، زەمینەی کار لەبارترەو دەرکەوتنی کەم و کورتییەکانیش سروشتی ترە.

بۆچی هەولێر؟

هەولێر وەکو شار لەڕووی مێژووییەوە دڵی زیندووی کوردستان و جیهانە. زیندووە بەوەی کە کۆنترین شاری جیهانەو تائێستا بەئاوەدانی ماوەتەوە. جگە لەوەی لەڕووی مێژووییەوە شارێکی کۆنە خاوەنی قەڵایەکی یەکجار کۆنیشە، کە قەڵاکەی یەکێکە لەپاشماوە شوێنەوارییە براپێنکراوەکانی جیهان، کە چەندین هەزار ساڵە ئەم قەڵایە وەکو کێوەکانی کوردستان بەزیندوویی و هەمیشەییەوە لەم رۆژهەڵاتە بەپیرۆزییەوە گەرمی ژیان دەپارێزێ. لەدامێنی ئەم قەڵایەش (منارەی چۆلی)یە، کە پاشماوەی سەردەمێکی گرنگی دەسەڵاتی کوردی موسڵمانەو سەدان ساڵە رۆژانە تیشکی یەکەم هەڵهاتنی رۆژی خۆرهەڵاتی بەردەکەوێ و بای شەماڵی لەبەژن دەئاڵێ و منارە سەربڵندانە سەیری هەیبەتی قەڵا دەکات. ئەگەر لەمێژوودا هەولێر شوێنی تایبەتی خۆی هەیە لەنێو لاپەڕەی مێژووی جیهاندا، ئەوا ئەمڕۆکەش خاوەنی جێگەو تایبەتمەندی خۆیەتی لەسەر نەخشەی سیاسی ناوچەکە، هەر بۆیەشە ئێستا پایتەختی هەرێمی کوردستانەو شانۆیەکی گەرمی رووداوی گرنگ و بڕیارە سیاسییەکانی کوردستان و عێراقە، ئەمانەو زۆر خاڵی تریش بوونە هۆی ئەوەی کە پارێزگای هەولێر و هەولێری پایتەخت لەپێش پێشەوەی شارو کارەکانی تربێت. هەولێر لە ئێستای خۆیدا بەم شوێنەگرنگەی کە هەیەتی، تەنیا لەنێو لاپەڕەی کۆن و گرنگی مێژوو نەماوەتەوە، بەڵکە بەگەرمی کەوتە نێو لاپەڕەی سیاسەت و ئابووری و رۆژانە لەسەر رووی یەکەمی لاپەڕەی رۆژنامە گرنگەکانی رۆژهەڵات و رۆژئاوا بەخەتی درشت و ورد جێگای تایبەتی خۆی دەگرێ و لەمەودواش بەرە بەرە دەخرێتە نێو هەواڵە هونەری و ئەدەبییەکانیش. بەکورتی هەولێر لەسەرەتای ڕێگای قۆناغێکی تری گرنگی مێژوویی ژیانی خۆیەتی. لەرەوشێکی ئاوادا هەولێر پێویستی بە ئینسکلۆپیدیاو کتێب و ئاسپلەکەو نەخشە جۆراوجۆرو هۆکاری خۆدەرخستن و خۆناساندن هەیە. بۆیە ئەمڕۆ هەولێر لە هەر شارێکی تری کوردستان پتر پێویستی بە ئینسکلۆپیدیایەک هەیە. بۆ ئەوەی خۆمان و خەڵکیش باشترو لەیەک سەرچاوەو بتوانن لەزۆر رووەوە هەولێر - هەتا رادەیەک - بناسن. هەر بۆیە بە پێویستمان زانی ئینسکلۆپیدیای هەولێر بکەین بە میدیالیایەک و وەک دیارییەکی سەرسنگی قەڵاو گەردنی منارەی بێ برازێنینەوە، بەم هیوایەی کە ئەم دیارییە لەم رۆژگارەدا جێگای ئاڵەکۆکی شران بگرێتەوەو شیاوی باڵای بەرزی منارەو هەیبەتی قەڵای هەولێر بێت. و هەروەها وەک دیارییەک پێشکەش بە گیانی پاکی شەهیدەکانی هەولێر و هەموو کوردستانی بکەین، کە دریخیان نەکرد بۆ گەیشتنی هەولێر بەم رۆژەو بوونی بە پایتەختی هەرێمی کوردستان.

ئەرکی ئێمە نییە لێرەدا باسی مێژووی ئینسکلۆپیدیا بکەین و بڵێین کەی و لەکوێ و چۆن یەکەمینجار نووسراوەو بڵاوکراوەتەوە، یان باسی جۆری ڕێبازەکانی نووسینی و نووسینەوەی ئینسکلۆپیدیای جۆراوجۆرەکانی بکەین، هەروەها ئەوەش بەزیاد دەزانین- بۆ ئێستە- بێین باسی مێژوو و جۆری ئینسکلۆپیدیاکانی کورد بکەین. بەڵام، بەئەرکی خۆمانی دەزانین کە بۆ خوێنەوارانی ئینسکلۆپیدیا روون بکەینەوە کە چۆن و چیمان کرد.

چۆن دەستمان بەکارکرد؟

هەموو لایەك ئەوە چاك دەزانین، كە دانان و نووسینی ئینسكلۆپیدیا كارێكە پێویستی بە چەند لایەنێك هەیە، كەوا پێویست دەكات بۆ هەر جۆرە ئینسكلۆپیدیایەك ئەمانە لەبەردەست بن:

١-پلانی كاركردن.

٢-دەستەی پسپۆڕ.

٣-سەرمایەی پێویست.

٤-ماوەی كاركردن.

٥- بارەگای شیاو بۆ ئەم كارە.

بەداخەوە ئینسكلۆپیدیای هەولێر لەم رووەوە كارەكەی بەم شێوەیە نەبوو، دەتوانین بڵێین: كاركردنەكەمان پێشمەرگانە بوو. بەو مانایە پێویستییەكان وەك دەبوو ببێ، وانەبوو! بەڵام، دڵگەرمی و دڵسۆزی ئەو دەستەیەی كە كارەكەیان گرتە ئەستۆ، بووە هۆی ئەوەی كە دەست بەكاربكرێ و دواجار ئینسكلۆپیدیای هەولێر بەم شێوەیەی ئێستا لەبەردەستانە چاپكرا. هەربۆیە پێمان خۆشە پسپۆڕان و خوێندەوارانی بەڕێز ئەم چەند خاڵە لەبەرچاو بگرن، كە كاریگەرییان لەسەر جۆروچۆنیەتی كاركردنی ئێمە داهەبووە:

١- ئینسكلۆپیدیای هەولێر تایبەت نییە بەیەك لایەنی شاری هەولێر، بەڵكو هەموو لایەنێكی گرتووەتەوە. وەك ئێستا بەچاپكراوی لەبەر دەستی ئێوەی بەڕێزدایە، ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی كە سروشتی كارەكە زۆر لەكاری ئینسكلۆپیدیایی یەك بابەت زەحمەتتر بێ.

٢- ئێمە ئەوانەی كە كارەكەمان كەوتە ئەستۆ، هەرچەندە پێشتر خاوەنی كتێب و بەرهەمی ئەكادیمین. بەڵام، پێشینەیەكمان لە ئینسكلۆپیدیا نووسیندا نەبووە، یەكسەرەش دەستمان بەكاركرد.

٣- ئەو بابەتانەی كە لەم ئینسكلۆپیدیایەدا كۆكراونەتەوە، زۆربەی هەرە زۆریان، بەتایبەت بۆ ئەم ئینسكلۆپیدیایە نەنووسراون، بەڵكو بابەتی گشتین لەنێوان لێكۆڵینەوەی زانستی و وتاری ئەدەبی و كاری رۆژنامەوانیدا دەخولێنەوە. هەندێكیان راستەوخۆ لەخاوەنەكانیان وەرگیراون و ئەوانەی تریش ئێمە لەنێو بڵاوكراوە جۆراوجۆرەكاندا كۆمان كردوونەتەوە.

٤- پاش ئەوەی كە بڕیاری نووسین و دانانی ئینسكلۆپیدیا چەسپا، بەشەخسی و رووبەڕوو و بەهۆی بڵاوكراوە و بانگەواز داوا لەهەموو نووسەران و لێكۆڵەرەوان كرا، لەدوور و لە نزیك لەناوەوە و لەدەرەوە لەكورد و غەیرە كورد، كە بەرهەم و نووسینی خۆیان لەبارەی هەولێرەوە، بۆ هەر لایەنێك بێ، چەپكە گوڵی خۆیان بخەنە سەر ئەو خەرمانەیە و جێگای شیاوی خۆیان لەنێو ئەم ئینسكلۆپیدیایەی هەولێرە بگرنەوە.

٥- بەم هۆیانەوە ئەم بابەتانەی ئێستا ئینسكلۆپیدیای هەولێریان پێكهێناوە. بەشێوازی جیا و بەزمانی جیاو بەڕاوبۆچوونی جیا جیا نووسرابوون و هەندێكیشیان لەزمانانی جیا جیا نووسەر و وەرگێڕی جیا جیا بەشێوازی جیا جیا وەریانگێڕاون.

دواتر چیمان كرد؟

١- هەوڵماندا لەرووی زمانەوە، ئەم هەموو شێوازە جیا جیایە هەتا رادەیەك لێك نزیك بكەینەوە، هەرچەندە ئەمە كارێكی یەكجار گرانە و ناتوانین بڵێین تەواو تێیدا سەركەوتووین.

٢- هەوڵمانداوە رای تایبەت و ئایدۆلۆجیای ئاشكراو بەرچاو كەم بكەینەوەو بابەتەكان بەرەو ئەو راستیيانە ببەین، كە تا ئێستا لەبارەی بابەتەكانەوە هەن، لێرەش ناكرێ بڵێین: ئەوەی كە كراوە بەدڵی ئێمەیە. هۆیەكەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە كە وەكو پێشتر گوتمان: بابەتێك كە سەرلەبەری بەشێوەی خواستی نووسەرەكەیەوە نووسراوە، گۆڕین و گونجاندنی لەگەڵ دەیان بابەتی تر لەو جیا كارێكی ئەستەمە!

٣- هەندێ بابەت هەن، بەتایبەت بابەتە مێژووییەكان، رای جیا جیای لەلایەن نووسەر و لێكۆڵەری جیا جیاوە دەربڕاوەو ئەو بابەتانە هێشتا لێكۆڵینەوەی زۆرتر هەڵدەگرن. بۆیە ناچار ئەم جۆرە جیاوازیانە هەرماون.

٤- بابەتەكان، هەموو بابەتەكانی نێو ئینسكلۆپیدیای هەولێر لە كورتی و درێژیدا و لە زۆر و كەمیدا وەك یەك نین، ئەمەش هەر پەیوەندی بە باری گشتی نووسین و لێكۆڵینەوەكانەوە هەیە، كە نووسەر و زانیارییەكان جیان.

٥- هەر بابەتێك گەیشتبێتە دەستمان و لەهەر بەڕێزێكەوە هاتبێ و بابەتەكە پەیوەندی بەم ئینسكلۆپیدیایەوە هەبێ. بابەت جێگای خۆی گرتۆتەوە. هەروەها بابەت و سەرچاوەیەك زانیبێتمان و هەستمان پێكردبێ، بۆ ئەم كارە دەشێ، خۆمان پەیدامان كردووە و خستوومانەتە نێو ئینسكلۆپیدیا. لەگەڵ ئەوەشدا بەدڵنیاییەوە دەیڵێین: بابەتگەلی تر هەن سەبارەت بە هەولێر و دەست ئێمە نەكەوتوون یا ئەوەتە هەستمان پێنەكردوون.

لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا بەتەواوی قەناعەتەوە دەینووسین، كە ئەم ئینسكلۆپیدیای هەولێرە بێ كەم و كورتی نییە! هەندێك لە كەم و كورتییەكانی ئێمە خۆشمان دەیزانین، ئەوانەش كە ماوەتەوە، چاوەڕێی دەست و قەڵەمی زانا و دڵسۆزانین بەگەورەیی خۆیان. هەڵەكانمان راست بكەنەوە و كەم و كورتییەكانمان بۆ دەستنیشان بكەن، بۆ ئەوەی لەچاپی داهاتوودا. بەهاوكاری هەموو لایەك ئینسكلۆپیدیای هەولێر كەم وكورتییەكانی كەمتربكرێنەوە.

ئینسکلۆپیدیای هەولێر

... بۆچی و چۆن؟!

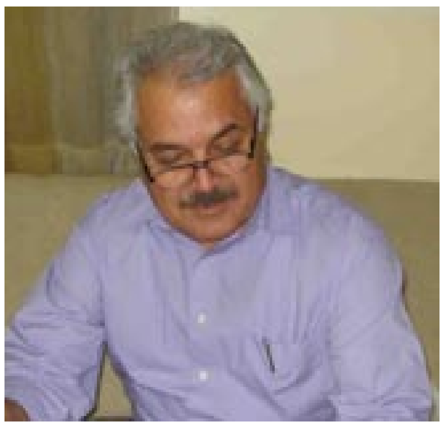

دکتۆر مەولود ئیبراهیم حەسەن

بیرۆکەی دانانی ئەم ئینسکلۆپیدیایە

نووسین و دانانی ئینسکلۆپیدیا هیوا و ئاواتی هەموو کوردێکە، جا چ ئینسکلۆپیدیای گشتی کوردستان بێ، یا ئەوەتە ئینسکلۆپیدیای بەش بەش و بابەت بابەت و شار شار بێ! بە تایبەت بۆ میللەتی کورد و خەڵکی کوردستان، کە لەم رووەوە زۆر دواکەوتووین. ئەم وڵاتە "کوردستان" مێژوویێکی دوور و درێژ و پڕ و چڕی هەیە و جوگرافیایەکی پان و پۆڕ و هەمەڕەنگ، ئەم مێژوو و جوگرافیایە جگە لە میللەتی کورد: رێڕەو و هەوارگەی زۆر میللەتی تریش بووە و مێژوویێکی دیاری لەگەڵ سەرهەڵدانی کۆنترین شارستانیەت و زۆرترین شارستانیەتدا هەیە. جا وڵاتێکی ئاوا بێ شک پێویستی بە چەندین ئینسکلۆپیدیای جۆراو جۆر هەیە. بۆ ئەوەی بەتێری و بە دەوڵەمەندی هەموو گۆشەیەکی جوگرافی و هەموو قۆناغێکی مێژوویی روون بکاتەوە و بەدنیای بناسێنی، بەداخەوە باری سیاسی کوردستان تا ئێستاش بۆ ئەم جۆرە کارە زۆر لەبار نەبووە! ئەوەتا (بەڕێز دکتۆر مارف خەزنەدار) باسی ئەوە دەکات کە لە سەرەتای شەستەکانی سەدەی رابردووی هەزارەی رابردوو لەگەڵ بەڕێزان (دکتۆر جەمال نەبەز و دکتۆر کەمال فوئاد، د. عیسمەت شەریف وانلی) بەرنامەیان بۆ ئەم کارە داناوە و دواجار –بەهەر هۆیەک بێ- سەری نەگرتووە، ئێستا بەهۆی دڵسۆزی و لەخۆبوردوویی هەندێ نووسەری بەڕێز سەرەتایەک بۆ ئەم کارە پەیدابووە و هەندێ ئینسکلۆپیدیاش هاتوونەتە بەرهەم.

بیرۆکەی ئینسکلۆپیدیای هەولێر- سەرەتا لای دکتۆر عەبدوڵڵا عەلیاوەیی پسپۆر لەبواری مێژووی نوێی کورد سەری هەڵداوە و ئەویش لەگەڵ حەمید ئەبوبەکر بەدرخان بەرپرسی دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی بەدرخان لە شەوی ٢٥لەسەر٢٦/١٢/٢٠٠٥ لە ئوتێلی ئەبوسەنا و لەشاری سلێمانی گفتوگۆی لەسەر دەکەن و دەگەنە بڕیاری سەرەتایی، بۆ جاری دووەم لە شاری هەولێر و لە ماڵی د. عەبدوڵڵا عەلیاوەیی لەگەڵ کاک حەمید بەدرخان بڕیاری یەکجاری و دەست پێکردن دەدەن. هەر لەو دانیشتنە بڕیار دەدەن کە پەیوەندی بە چەند بەڕێزێکەوە بکەن و لێژنەیەک پێکبهێنن، دواجار لێژنەکە بەم شێوەیە پێکهات:

١- دکتۆر عەبدوڵڵا عەلیاوەیی پسپۆڕی مێژوو و ئەندامی پەرلەمانی عیراق (سەرۆک).

٢- دکتۆر مەولود ئیبراهیم حەسەن مامۆستای زانکۆ لە کۆلیژی زمان. زانکۆی سەلاحەدین- بەشی کوردی (ئەندام).

٣- دکتۆر ئومێد ئیبراهیم جوزەلی مامۆستای زانکۆ- لە کۆلیژی ئەدەبیات بەشی مێژووی زانکۆی سەلاحەدین (ئەندام).

٤- فەرید سابیر قادر "ئەسەسەرد"- بەڕێوەبەری سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی- (ئەندام).

٥- حەمید ئەبوبەکر بەدرخان- بەرپرسی دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی بەدرخان. — (ئەندام).

پاش ئەوەی لیژنە پێکهات و دەست بەکار کرا، گرفتی باری دارایی گرفتێکی گەورە بوو، بەتایبەت ئینسکلۆپیدیا پێویستی بە پشتگیرییەکی چاک هەیە، ئەم گرفتە بۆ ئێمە، ئەندامانی لیژنە کۆسپێکی گەورەبوو، لەلایەک هەموو کەس و لایەنێک بڕوایان بە سەرکەوتنی کارەکە نەدەکرد و لەلایەکی تریشەوە پارەیەکی زۆری دەویست لە توانای هەموو کەس دانەبوو، هەرچەندە حەمید بەدرخان چووە ژێرباری خەرجیەکان و لەپاشان لە چەندین دەرگا درا، تا دواجار ئەم پێشنیازە خرایە بەردەم بەڕێز کاک کۆسرەت رەسول عەلی جێگری سەرۆکی هەرێمی کوردستانی باشوور بۆ ئەوەی یارمەتیمان بدات، خۆشبەختانە، بەڕێزیان زۆر بەدەست و دڵکراوەیی هەموو خەرجی- ئینسکلۆپیدیای هەولێر-ی گرتە ئەستۆی خۆی وەک جێگری سەرۆکی هەرێمی کوردستان. کە ئەم بڕیارەش لە راستیدا گیانی وەبەر کارەکەمان هێنا و لەخەمی پارەبێ خەمی کردین و بە گەرمی دەستمان بەکار کردەوە.

لیژنەی باڵای ئینسکلۆپیدیای هەولێر

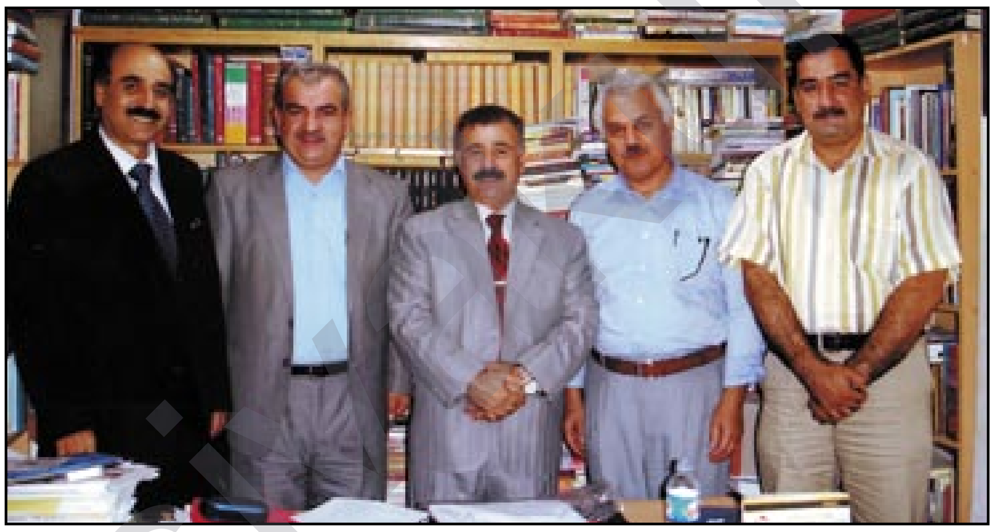

انسيكلوبيديا هولير (اربيل)

اوربيلو، اوربيللوم، اوربيللا، اربائيللو، اربيرا، وغيرها من الاسماء والصيغ الاسمية جري اطلاقها على هذه المدينة خلال السنوات الخمسة الالاف الاخيرة. واخر هذه الاسماء المتداولة في يومنا هذا هو اسم هةولير، طبق للمصادر والمراجع العثمانية والاوروبية وكذلك المصادر و المراجع المتداولة في بلدان الشرق الاوسط. وهذه كلها تؤكد ان هذه المدينة عمرها يزيد عن ثمانية الاف عام.

هذا هو ماتورده دائرة المعارف البريطانية، مضيفة ان اجداد السومريين هم الذين شيدوها، وهذا رأي قريب للحقيقة ان لم يكن هو الحقيقة ذاتها، حيث ان السومريين هاجروا من كردستان الى جنوبي تلك البلاد المعروفة الان باسم العراق. لقد بدأ السومريون حضارتهم في جبال كوردستان و زاطروس وكانت لهم ثقافتهم المتميزة وبضمنها اختيارهم للاسماء، وتبدو اثار هذه الحضارة واضحة في تسمية المدينة بأوربيل (اور+ بيل) وهذه الحضارة استمرت في جنوبي العراق حيث مازالت مدينة هناك مستمرة في الوجود اسمها (اور). وتعني تسمية اور (المعبد، المدينة، البلد). اما المعنى المستخلص من عبارة (اور+ بيل) هو (مدينة الاله) لآن كلمة (بيل) معناها (الا له). وبهذا يكون المعنى الكامل هو (مدينة الا له بيل). ومن المهم ان نلاحظ ان السابقة اللغوية (اور) في اللغة السومرية تتكرر في تسمية اوربيل، اور، اوريدو، اوير، وهاتان الاخيرتان مترابطتان بشكل وثيق كما يظهر من الكلمات السومرية. وبناء على هذا كله، اذا كان السومريون هم الذين اسسوا المدينة، فهم يكونون اولئك الذين اعطوها اسمها ايضا.

وقد لاحظ المتخصصون في السومريات وجود قرابة بين اللغة السومرية واللغة الكردية في بنيتها الاساسية في الماضي السحيق. واصبحت هذه المدينة (اوربيل، اربل، هةولير) عاصمة لاول حكومة كردية في كردستان الجنوبية عام ١٩٩٩١، وهو الجزء الجنوبي من كردستان الذي تديرة الحكومة الكردستانية.

ويرى المتخصصون في تأريخ العصور القديمة ان كوردستان معهد الانسانية والحضارة والمعروف ان اربيل هي اقدم مستوطنة بشرية لا تزال مسكونة لا انقطاع منذ ثمانية الاف عام لحد الان. وفي الاعوام الالف واخمسمائة الاخيرة، لم يحكم هذه المدينة ابنائها بل حكمها الغزاةو الاجانب. وهكذا، جرى حرمان هذه المدينة من كثير من الخدمات لفترة طويلة.

وبعدئذ، وبسبب بعض المشاكل الداخلية والخارجية وبسبب ضعف التخصيصات المالية الحكومية، لم يتم عمل الكثير لهذه المدينة في حينها. ولكن الان فأن اربيل /هةولير/ تماثل اي مدينة محترمة ذات مكانة راقية وهي المدينة الاكثر اهمية في اقليم كردستان وهي بداية عهد جديد في الصداقة مع بقية ارجاء العالم. ولهذا فأ ننا بحاجة الى القيام بتعريف انفسنا للعالم الخارجي ولكن قبل ذلك ينبخي ان نعرف انفسنا.

وهذه الانسايكلوبيديا الماثلة بين ايديكم خطوة على طريق معرفة الذات والتعريف بها للعالم الخارجي، بمساعدة مؤرخي اربيل و اسهاماتهم.

نحن لاندعي لانفسنا الكمال في هذه الانسايكلوبيديا او انها بلا اخطاء، اذ لاوجود لعمل متكامل. ومع هذا فان المشروع الثقافي هذا قد جرى الاعداد له وتنفيذه بأيمان كامل و بروح ملؤها الثقة بأن المتخصصين سيولونة الاهتمام الذي يستحقة لآن هذا المشروع خضع للمعايير النقدية القياسية المطلوبة من طرف المتخصصين وسنكون ممتنين لكافة التعليقات و الاستدراكات ليؤخذ بها في الطبقات اللاحقة ولتحسين النوعية في المستقبل.

وبسبب الطبيعة الخاصة لهذه الانسايكلوبيديا فلقد اشتلمت على مصادر متنوعة وغير تقليدية كالجرائد والمجلات و النشرات والصحف و التقارير والمذكرات وغيرها من المطبوعات والكتب بمختلف اللغات وعلى مختلف المستويات ومنها مانفدت طبعاتها منذ امد طويل، وكذلك اعتمدنا على الخلاضات والاعمدة والمقتطفات والمواد المصنفة ومن خلفيات عديدة.

ومن الطبيعى ان مدينة يبلغ عمرها ثمانية الاف عام وذات اهمية قصوى في الشرق الاوسط تستحق مثل هذا الاهتمام. ان ماحدث لهذه المدينة وماجرى فيها من الاحداث يستوجب التدوين في هذه الانسايكلوبيديا.

وبالرغم من كل شئ لايزال هناك الكثير مما لايزال بحاجة الان يتم عمله، فهنالك كم هائل من المعلومات لايزال بحاجة للتسجيل والادخال.

ولايزال هنالك الكثير مما ينبغي ان يجد طريقة للنشر حول هذه المدينة العظيمة، فضلا عن المعلومات التي غابت في المناطق المظلمة في التاريخ في اعقاب الحروب الشرسة التي حدثت في القرون الماضية تحت الحكم الاجنبي المحتل. واخيرا، نتاتمل من المتخصصين من كافة الامم والخلفيات واللغات لمساندتنا والوقوف الى جانبنا. ومن اعماق قلوبنا نقول:

شكرا لكم. نحن فعلا نشكركم.

الهيئة العليا- اللجنة العليا

A Spotlight on The Encyclopedia of Hawler- Erbil

Urbello, Urbellum, Urbella, Arba-ello, Urbil, Arbera, and many other forms of this name came into being within 5000 years. The latest now in use is Hawler. All the sources confirm that the city is more than 8000 years old. According to Encyclopedia Britannica the ancestors of the Sumerians built it.

This is very close to truth, if not the truth itself, because the Sumerians migrated from Kurdistan to the south of what is today called Iraq. Their culture originated in Kurdistan and Zagros Mountains and had a special culture of their own, including the name-choice culture. So, if the Sumerians were the founders of this city, they were also the ones who named the city, the name - givers of the city.

This city, Urbil, Erbil, Hawler, became the capital city for the first Kurdish Government in 1991. The ancient history specialists consider Kurdistan as the cradle of humanity and civilization. Hawler is known as the oldest city in the world permanently inhabited for the last 8000 years. For the last 1500 years, the city has not been ruled by its own people, but by foreigners and invaders. Thus, it was deprived of basic services for a long time. But now, Hawler, the main city in Kurdistan region, is just like any respectable capital city tries to start a new era of friendship with the rest of the world. So, identifying ourselves to the outer world has become a necessity but this cannot be done without self-knowledge.

As such, The Encyclopedia of Hawler- Erbil is the first step towards self-knowledge and self- identification. This job was done with the assistance of the writers and historians of Erbil. No one can claim that this Encyclopedia is free from errors. No such thing can exist. The Encyclopedia consists of 10 Volumes each specified for one or a number of aspects of Hawler city. These aspects range from Erbil Geography, Archeological Sites, Culture, Ancient and Modern History, Memoirs, Social and Sanitary aspects, Art, Literature and Folklore in Erbil, to Erbil Dignitaries and Sports in Erbil.

Nevertheless, and despite all the materials included in this Encyclopedia, there is much more information to be included. Still, there are many other aspects remaining in total darkness, not to mention how much was lost in the dimness of history due to the fierce wars of the past centuries under the clutches of the invaders, occupiers and by-gone foreigners.

Finally, we expect the specialists from all nations, backgrounds and cultures to support us and cooperate with us. We express our gratitude to all those who served and will serve this friendly city and we thank them from the bottom of our hearts.

The Higher Committee of
The Encyclopedia of Hawler- Erbil

ئینسکلۆپیدیای هەولێر (ئەربیل) کۆماندەکاتەوە

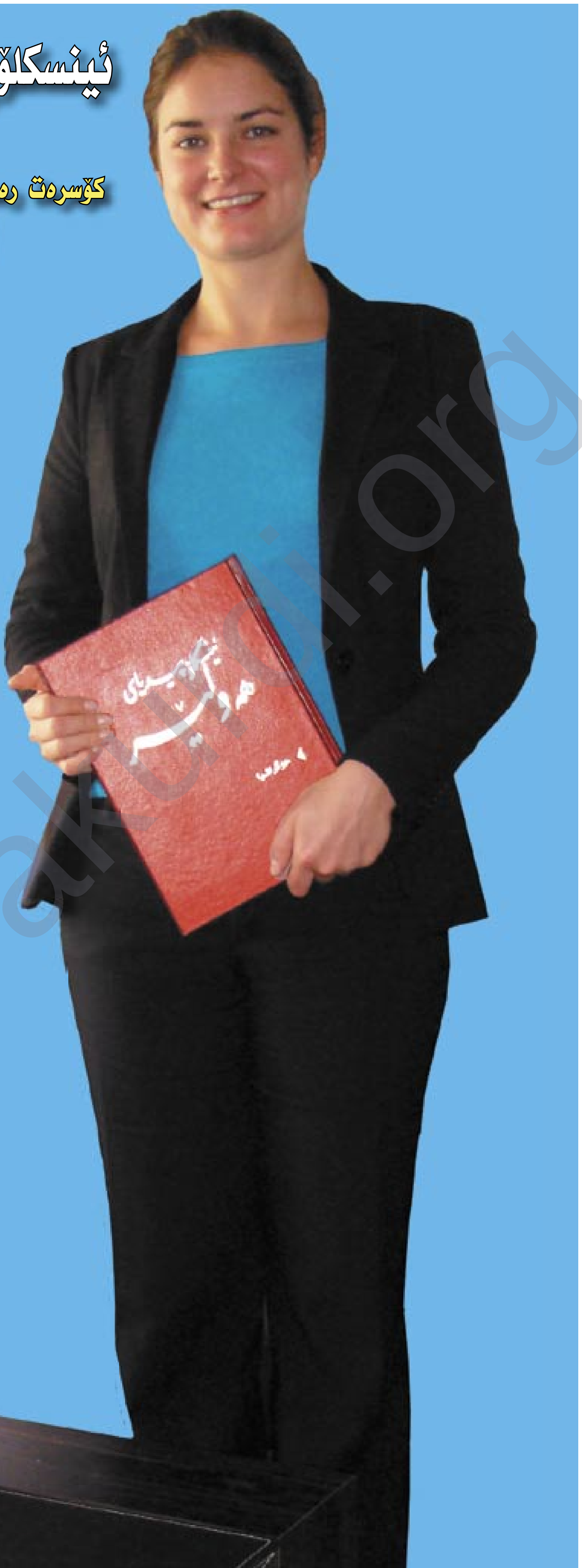

کۆسرەت رەسول عەلی سەرپەرشتی کردووەو خەرجی چاپکردنی گرتۆتە ئەستۆ
لە ٢٠٠٥/١٢/٢٥ دەست پێکراوەو ٢٠٠٩/٩/٢٥ تەواوبووە

لیژنەی باڵای ئامادەکار
دکتۆر عەبدوڵڵا عەلیاوەیی- سەرۆکی لیژنە
دکتۆر مەولود ئیبراهیم حەسەن- بەڕێوەبەری گشتی ئینسکلۆپیدیا
دکتۆر ئومێد ئیبراهیم جۆزەلی- ئەندام
فەرید سابیر قادر (ئەسەسەرد)- ئەندام
حەمید ئەبوبەکر بەدرخان- ئەندام و سەرپەرشتیاری چاپ و بڵاوکردنەوە

لیژنەی هونەری
سەرپەرشتیاری هونەری و خۆشنووسی
محەمەد زادە

هەڵەبڕی و پێداچوونەوە
عەبدولرەحمان مەعروف، رەحیمی سورخی، شێرزاد فەقێ

هەڵەبڕی کۆمپیوتەر
مەسعودی مەلا هەمزە، ئەیوب یوسف

سکەنەری وێنەکان و ڕێکخستن
بەدرخان یوسف
دەرهێنانی هونەری
عوسمان پیرداود

چاپخانە
گرین گلۆری
لوبنان - ٢٠١٠

لە بڵاوکراوەکانی دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی بەدرخان

www.arsivakurdi.org

بەدرخان یەکەم هەفتەنامەی ئەهلی ئازادە، دوای راپەڕین ژمارە سفری لە ٢٠٠٠/١٠/٢٢ لە سلێمانی دەرچووەو
هەموو ٨ و ٢٢ی مانگێک دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی بەدرخان لە باشووری کوردستان دەریدەکات

- راوێژکاری مێژوو: **د. عەبدوڵڵا عەلیاوەیی**
- راوێژکاری زمانەوانیی: **د.وریا عومەر ئەمین**
- راوێژکاری رووناکبیریی: **د. ئازاد حەمە شەریف**
- راوێژکاری کلتووری: **خالید جوتیار**
- راوێژکاری هونەری: **محەمەد زادە**
- راوێژکاری یاسایی: **حوسامەددین یاسین سەرداری**

ناونیشان:
کوردستان، هەولێر، شەقامی ئاراس، باڵەخانەی سەرداری

نۆرماڵ: ٠٦٧٩ ٢٥١ ٦٦ ٩٦٤ +
مۆبایل: ٥٨٧٨ ٤٥٥ ٧٥٠ ٩٦٤ +

- خاوەن ئیمتیازو بەڕێوەبەری بەرپرس:
حەمید ئەبوبەکر بەدرخان (٠٧٥٠٤٥٥٥٨٧٨)
- بەڕێوەبەری نووسین:
عەبدولڕەحمان مەعروف (٠٧٥٠٤٦٣٨٥٤١)
- ستافی کارا: **کازم عومەر دەباغ، هێمن جەمیل، هەوراز محەمەد، محەمەد فەتاح، مەسعودی مەلا هەمزە.**
نەخشەساز:
ئاسۆ حەسەن ئەحمەد (٠٧٥٠٤٤٧١٨٢١)
- بەشی کۆمپیوتەر:
ئەیوب یوسف ئەبوبەکر

بەدرخان
Bedirxan
www.bedrxan.net
www.bedrxan.com
bedrxan@yahoo.com
- سەرپەرشتیاری سایت: **فەرهاد باپیر - ئەڵمانیا**